

ВЕКОВЕ ЗА ДЕСЕТИЛЕТИЯ

Славчо Васев

1. ПИСМО ДО РЕДАКЦИЯТА

Другари,

След последния ни разговор по телефона изпаднах в голяма тревога от съобщението, че броят на списанието е вече под печат и се чака само моя публицистичен материал.

От моята 38-годишна публицистично-писателска дейност и вече 31 година работа на професионален журналист зная много добре какво означава това.

За мене, като автор, който е обещал ръкопис и на когото редакцията е разчитала, връщане назад не можеше да има. Материалът, както се казва на днешен редакционен език, трябва да бъде предаден, и то веднага. Всички срокове са консумирани. Предаден, но как, когато не е написан. А в предаването му е заинтересована не само редакцията, но и преди всичко авторът. Материалът трябваше да бъде неговия писателско-публицистичен отчет и признателност към великото двадесетилетие на родината.

Пред перспективата да измами и себе си, и редакцията, авторът се нахвърли на бележките си от пътуването му из страната като придружител на един необикновен пътник-чужденец. Още повече, че този пътник се оказа не съвсем чужденец — така добре знае той историята на България и нейните земи, че срещата му с нашата страна предизвиква в него не само изненада, но и възторг и удивление. Пътуването стана през пролетта на тази година.

Така спасението за автора дойде изневиделица. Пътните бележки за две нощи бяха обединени, преписани на машина и готови за изпращане в редакцията, която е в правото си да ги печати или отхвърли. (Това сега ще бъде твърде трудно по простата причина, че броят е в печатницата и авторът, подобно много други автори, се възползува от тия нейни затруднения.)

Бележките, както сами ще видите, са един поглед върху страната в дълбочината на осемте десетилетия и половина живот и развитие на България след освобождението ѝ от турско робство. Те са събрани под горното заглавие — единственото нещо, което остана от няколкото несполучливи варианти на статията, която захващам да пиша.

Прочие, прилагам бележките.

Авторът

Хотелът. Изминаха се вече десет минути от часа, определен за срещата. В хола има много пътници, но чувствавам, че този, когото търся, не е между тях. Интересно, защо европейците започнаха да бъдат неточни и по този начин нарушават един стил, за който ние, ориенталците, им завиждахме. Станала е, види се, някаква промяна. Ето часът е 16 и 15 м.

— Вашият пътник — леко ме докосва някой по рамото — е в двора на хотела.

Хукам навън. Упреквам се за предишните си съждения. Значи той е предпочел да започне своето пътешествие сам. И започва от миналото. Съзрях го, още щом започнах да слизам по стълбите. Макар и да не се познавахме и се виждахме за пръв път — досетих се, че елегантно облекчението възрастен господин, който съзерцаваше развалините на черквата „Св. Георги“, е той.

— Извинете, — посрещна ме господинът, също така сигурен, че именно аз съм неговият придружител. Той заговори на хубав старинен български език. — Трябваше да направя една операция с външността си, продължи той, стискайки ми ръката. — Отидох в бръснарския салон да ми острижат брадата. Както знаете, аз не идвам за пръв път във вашата страна. Но моят престой е бил толкова отдавна, че ми се струва векове са минали. Той замълча, огледа сградите около старата черква и изведнъж извика високо, толкова високо, че минаващите граждани се спряха.

— Какво сте направили вие? Как успяхте очакваното от вековете да го сторите за десетилетия? — И, без да се церемони, поседна върху тухления зид, добре зациментиран от нашите реставратори на старините.

— Преди да влезе в бръснарницата, реших да надникна в града. И се озовах пред внушителната сграда на Партийния дом; от север друга сграда — Планова комисия, до нея — Министерския съвет, срещу него — Комитет по архитектурата и пред тях — просторен площад, в дъното на който стои усамотен някогашният дворец, а срещу него — по средата на челната линия на градината се издига монолитен, цял в мрамор мавзолей.

Той стана. Беше развълнуван. Тръгнахме на изток край стената.

— София! — извика той и разпери ръце. . . Тогава градът не беше свързан с железница. Къщите — дървени. През зимата избухваха често пожари. А лятото — жаби и мишки под пода. Спомням си какъв шум се вдигна по случката с един секретар на дипломатическо представителство. Плъх беше ухапал ухото му когато спял. . . А първата зима всички министерства, без военното министерство, се бяха настанили в една дървена къща. Разполагаха с по една стая. В двореца при дъжд течеше покрива и водата се събираше в разни съдове, поставени по подовите.

— Това сте чели в Иречек, — казах аз и погледнах госта. . .

Той се усмихна и замълча. Направихме още няколко крачки.

— Радва ме, че са предприети такива мерки за запазване на тази забележителна старина черквата „Св. Георги“. . . Браво! — Той се обърна към мене с деловит тон.

— Утре тръгваме. Часът определете вие. Маршрутът — също. — В очите му пламна особено лукавство. — Искам да видя страната, която зная от ония години, как изглежда след повече от осем десетилетия. Един малък азарт. А що се отнася до София — ще я видиме в края на моето пребиваване.

Разделихме се пред вратата на хотела. На ъгъла се обърнах уж случайно и зърнах госта. Той се прикриваше на входа от мене. Стори ми се,

че се готви, щом завия, да се втурне в града. . . Не рачих да го следя. . . Необикновен пътник.

3. НОВОТО ПО СТАРИЯ ПЪТ

Седем часа без пет минути. В хола на хотела оживление. Пристигат и заминават. Нашата „Волга“ е на пост.

— Добро утро!

Гостът се появи изведнъж пред мене точно в 7 часа. Педантично точно. Той носеше пътна чанта, фотографически апарат и леко пардесю на ръце. Сламената му шапка бе килната малко встрани. Беше весел и, струва ми се, искаше му се да се шегува. Но аз се стараех да бъда колкото може поделови и сериозен. Искях да го предизвикам сам да ми признае за вчерашните си скитания из София, след като така бързо се освободи от мене.

Представих му шофьора: Марин!

— Добро, макар и по-ново българско име.

— Вие, — казах аз — издавате едно завидно познаване на нашата страна и народ. . .

Той ме погледна предизвикателно.

— Да! Познавам вашата страна и народ не лошо, зная кое що и от историята на България. . . Но преди близо 48 години този интерес се прекъсна не по моя вина. И сега аз ще пътувам из една друга България.

— Това е много интересно — възкликнах аз — ще може да направите сравнение между двете Българи. . .

Сега на свой ред той ме погледна, изненадан от моя намек.

Колата потегли, зави край ЦУМ и се отправи по бул. Георги Димитров към Львовия мост. Гостът кимна глава в отговор на моето възклицание и стръвено загледа през прозореца на колата. Седеше до шофьора. При джамията той се извърна, гледа дълго, изви глава назад и после доволен впери поглед напред.

Едва минали Шарения мост, и колата бързо изкачваше малката височина, когато той извика сякаш на себе си: — Драз махала! — Шофьорът го погледна. Аз също се обърнах, но не толкова от това, че той спомена името на една от двадесетте махали на някогашна София — това го има много подробно изложено в Иречек, а че той позна мястото, през което минаваме.

— Ориентирах се по реката — уловил сякаш мислите ми, забеляза гостът. — Ние пътуваме на север. Скоро ще минем край централната гара и после ще се отправим по пътя за Лом!

Замълчах. Не знам защо, подразни ме тази осведоменост на чужденеца. Шофьорът се усмихна. Може би и той изпитваше същите чувства.

Прекосяваме село Надежда. Гостът се надигна, погледът му скачаше от една страна на друга — наредените жилищни блокове, корпусите на фабриките и заводите дефилираха пред нас в могъща симфония, чийто визуален връх бяха комините и охладителните кули на ТЕЦ „София“ с облаците дим и пара, които изригнаха от тях.

Едва минали край текстилната ф-ка „Ернст Телман“, заредиха се светлите корпуси на силнотокския завод „Васил Коларов“.

— Всъщност, къде сме сега?

— По ломския път — не без ехидство отговорих аз. Минахме през село Надежда, после се отклонихме малко на североизток и сега вървим на север. Движим се с 60 километра в час. Цел на този етап от нашето пътуване е Петрохан.

— Ще минем ли през Илиенци?

— Остава малко в дясно.

Гостът замълча. Той погледна часовника си.

— Ние вече пътуваме десет минути из пълно развит индустриален град. Мога ли да помоля, когато се изкачим на височина, да спрем. . . Спогледахме се с Марин.

От завода, на който спряхме, се откри забележителна панорама. Пред нас синееше Витоша, в подножието на която дишаше големият град; на запад, в синкава омара, тъмнееше Люлин; в ъгъла, образуван от двете планини, се разстиляше нашата столица. На изток — картината на кипналия в строеж Кремиковци поразяваше със своята внушителност. Слънцето, което се издигаше към небесния зенит, правеше розов дима, изригващ из комините на завода. Всичко се сливаше в някаква необикновена хармония. Захласнати от гледката, ние бяхме забравили госта. Той обаче не ни забрави. Скоро ни потърси. От началото се стремеше да остане сам, а сега — все по-близо и по-близо до нас. Очевидно интересувахе го и нашето възбуждение от картината, която се откриваше пред очите ни.

— България! Какво е станало с тази България — заговори той в някаква скоропоговорка. — Това надхвърля всички очаквания.

Този път ние следяхме неговата възбуда.

— Слушал съм за това шосе — каза гостът, когато бяхме вече отново на път. . . — То е било един от най-оживените пътища в началото на вашата нова държава. Хората от Европа стигаха по Дунава до Лом, а оттам по този път — в София.

Гостът ни огледа, после извади някаква книжка и каза: — Ще ви прочета това, което пише за мястото, което минаваме, един чужденец пристигнал по този път от Лом в София преди 85 години.

Той почна да чете: „ . . . След това някаква хълмиста местност, с множество завои. По равнищата на хълмовете скоро слезохме в долините, монотония, скука. Сняг по съседните върхове. Пощенска станция, пощальони, дъряха някакъв леш (на кон?), мършата лежеше на поляната и рояк врани и гарвани бяха кацнали върху нея. Среცнахме файтони с руски офицери. Малко хора по пътя. Пастири със стада овце. Селяните с носии, пълни с монети, масивни фигури. Спряхме при една колиба, гдето имаше извор. Селянин от Пирот с червено грозде в кошове, натоварени на добиче. Най-после, на четири и половина часа зърнахме Софийското поле с Витоша; София не виждахме, мъгла. Заход слънце, мразовито, откри контури на сини непознати планини — Витоша, Люлин. . . и вечерта руменина. Пощенска станция в полето. Лошо шосе, друскане. . . “

Колата спря. Ние бяхме на Петрохан.

4. ВЪРХОВЕ

Когато излязох от ресторанта, където се бях втурнал веднага, щом нашата „Волга“ спря, за да видя какво може да се закуси, гостът беше изчезнал. Нямаше го и Марин — шофьорът. Заоглеждах се. Бяхме на Петрохан. Недалече от красивата сграда на ресторанта, която кацна тук върху пъла на прохода наскоро след 9 септември (дотогава имаше стара постройка, седалище на известния на софийските и берковски мераклии Йовчов хан с хубаво вино, пилета и пъстърва), се виждаха работници как подготвят съдовете за малинов пулп. Скоро щеше да настъпи малиноберенето. Постоянно минаваха камиони — едни откъм Берковица, други пристигаха по нашия път — идваха от София. Един берковски камион

спря и десетина работници скочиха от него. Слезе и шофьорът, и така купом нахлуха в ресторанта. Върнах се обратно назад, но младият човек, запасан с престилка, който обслужваше на тезгяха, ми даде успокоителен знак да бъда спокоен; местата са ни запазени и аз тръгнах да търся госта. Всъщност бях доволен от този негов стремеж да се откъсва от приятелите си. Нека сам види и попипа с пръст виденото. Така въздействието от него е по-силно.

В това време изскочи някъде откъм групата на малиновия пулпов пункт шофьорът. Той вървеше бавно и все поглеждаше към изток. Когато ме видя, усмихвайки се, каза:

— Чуден е този наш гост! — и като се изравни с мене, попита: — Всъщност какъв е той?

Свих рамене. . .

— Какво му е чудното? — попитах на свой ред.

— Ходи, оглежда, гледа в някакъв бележник. Ето го сега там, на езерото, гледа във водата и се чуди. . . Пита ме има ли централи. . . Отговори му един от тукашните. Имало три. . . Тукашният му разказа как е хваната реката и по тръби доведена дотук, за да се получи скок. . . Но, ето го, че идва.

Гостът ни приближи, освежен от планинската прохлада и лекият остър вятрец, който близваше.

— Вие ме извинете, че се откъснах, но не можах да се стърпя. Искях по-скоро да видя промените, които са станали. . . тук.

— Да видите промените? Значи някога сте бивали тук, за да може да правите сравнение?

Искаше ми се да го поставя в трудно положение. Но в очите му за светкаха отново онези лукави пламъчета и той, усмихвайки се, заговори:

— Дали съм бивал тук — това е мой въпрос, и струва ми се, в случая — ненужна подробност. Мога само да кажа: единственото нещо, което не сте променили — това е височината на върховете. Реката тече по ваша команда. Електроцентрали!

На закуската млъчяхме. Пилешката супа беше добре дошла, лъчите на слънцето осветляваха издигащата се пара от чинията, миризмата ѝ дразнеше приятно. Нахвърлихме се върху чиниите с апетит. Гостът ни изглежда с любопитство, когато начупихме сухи люти чушки в супата и, стори ми се, че въздъхна.

— За това място знам. . . Новото, което виждам, е това, което ме учудва.

Погледнах го с интерес.

Гостът заговори, сякаш четеше: „Отваря се малка поляна между гори и скали, на която често и по пладне лежи гъста студена мъгла. Напролет тук е пълно с хубави цветя, главно тинтява. На ляво се намираше турско беклеме, четириъгълна крепост с четири малки кули от страните; сега, при постройката на шосето, до основите е съборено. На дясно се намираше хан с пощенска станция, наречен Петров хан. Той представляваше глинена, нечиста, ниска сграда, скрита наполовина в земята, а извътре накадена от дим, като колибите на ескимосите.“

Той спря, погледна през широкия прозорец, като да изучаваше онова, което е било някога. После наведе глава, започна да сърба супата. Усетих погледа му. Той ме пронизваше предизвикателно.

— Зная, досещате се от къде е това. . .

Не отговорих. . . Чак след една доста продължителна пауза, реших да мина в настъпление.

— Позволете ми да забележа — почнах аз — за нас тия места са много скъпо. . . Светиня.

Той ме погледна с изненада.

— Събитието, станало по тях, заема особено място в най-новата ни история. Тук се е разиграл кървавият епизод на голямото народно въоръжено въстание от 1923 година, известно под името Септемврийско въстание.

Гостът се оживи, наостри уши, заслуша с още по-голямо внимание.

— Какво въстание?

— Комунистическо, — извиках безцеремонно аз. Всъщност, това бе въстание на единния фронт между работници и селяни, организирано от Комунистическата партия, — побързах да поясня.

Гостът изглеждаше поразен. Той се напегна да си спомни нещо.

— Това е партията, чиито основи положи един български студент, изгонен от Русия с редактираното и издавано от него списание „Съвременен показател“. . . Струва ми се, казваше се Димитър Благоев.

Марин се нацупи. . . За Димитър Благоев у нас се говори някак по-другояче. Гостът забележи промяната у Марина, но все още не можеше да си обясни нейната причина.

— Случайно си спомням — добави той, — че той и неговата партия бяха пламъци противници на войната, която се надигаше през 1915—1916 година. . .

По даден знак обслужващият ни донесе нарязан на симетрични продълговати парчета хубав балкански кашкавал. В поднасянето той влагаше известна сдържана грациозност. Сигурно смяташе чужденеца за важен гост.

— Може ли да получа кисело мляко — попита внезапно гостът. . .

— Моля. . . Отлично кисело мляко — с нож да го режеш! . . .

— Вие ми казахте много интересни неща — обърна се гостът към мене. — Тази част от историята на вашата страна ми е непозната.

— На изток оттук, там, доле в полето, се намира село Вършец — единственото курортно селище в тази част на България. . . То е било в началото щаб на въстанието. Там пристигат Георги Димитров и Васил Коларов — ръководители на въстанието.

Обхванат от живо любопитство, гостът разпъна карта на масата (пред него кацна паница с кисело мляко и чинийка с купчина захар). Надвесихме се над картата и проследихме пътя за Вършец. . . Аз продължих разказа си за въстанието, като се мъчех да не се натрапвам на госта. Но той питаше непрекъснато и по този начин предизвикваше казането на доста подробности. С една дума, преминахме за кратко време новата история на страната, поне така, както тя се е изявила в политическите събития.

— Какви промени! Какви промени! . . — възклидаваше с особено вътрешно и дълбоко възхищение гостът. За пръв път почувствувах, че той се отпусна и че не можеше да скрива обзелото го вълнение от виденото и чутото.

Мен започна да ме озадачава тази заинтересованост у госта към нашата страна. И интригува. . .

Когато се спуснахме в Берковица, тая интрига още повече нарасна. Ние прекосихме площада и улиците около него и се разположихме пред сладкарницата в центъра на града. . . Гостът мълчеше.

— Колко жители има сега Берковица? — изведнъж попита той.

Не отговорих веднага, защото се колебаех да извадя ли пътеводителя и оттам да му покажа числото на жителите на града или да ги кажа така просто. Той ме погледна особено. Моето мълчание го озадачаваше.

— По данните от преброяването от 1956 г. — 9 277 жители, през 1946 г. те са били 6 876, през 1934 — 6 081, а през 1926 — 5 961.

— А през 1880 година — 5 429 — добави за моя изненада гостът. С някакъв бърз рефлекс аз извиках: А по последни данни, градът има 10 299 жители.

Ние започнахме да пресмятаме. Гостът акуратно подреди цифрите.

— Изглежда — каза той, — че ние с вас ще трябва да установим една рамка на онова, което виждаме и чуваме в нашата обиколка от следните моменти: данни след освобождението от турско робство — 1879—1880 г.: данни до началото на вашето двадесетилетие — септември 1944 г. и показателите от днешна България. . .

— Ако смятате, че тази рамка ви помага да се ориентирате правилно върху сегашното положение на България — не възразявам, — отговорих с тон на незаинтересованост, макар че в душата си се радвах на това предложение. Бях дълбоко убеден, че сравнението ще бъде неколкостранно в полза на днешна България.

— В такъв случай, за града, в който се намираме, — мислеше гласно гостът — може да се направи следното заключение: в 1880 г. жителите му са били 5 429, за 46 години до 1926 г. те са се увеличили със скромната цифра 532-ма души; през 1946 година след още 20 години — стигнали са до 6 876 — или значи: за 66 години са се увеличи с 1 447 души, а сега са 10 219, или за 18 години с нараснали с 3 423-ма души. За 66 години и за 18 години!

Увлече ме тази проста научна последователност в разсъжденията на госта. Той ме погледна, с което искаше да ми каже, че изводът се налага сам по себе си. Въздържах се от тълкуване на неговите разсъждения. Той грижливо сви белия лист, върху който бе правил сметките, и го постави в тефтерчето си.

— Там е, струва ми се, село Чипровци? — изненада ме отново гостът. — Навярно и то се е умножило. Някога, преди 85 години, е имало 1 901 жители.

— Само в килимарството — побързах аз, не без радост да допълня — работят над 800 килимарки. Заедно с Мартиново Чипровци днес е модерен център на рудодобивна и рудообработваща индустрия.

Гостът извади листа и си записа нещо. После ми припомни за въстанието през 1688 г. в Чипровци. (Очевидно той бе твърде добре осведомен по историята на страната ни.)

— Здравейте! — приближи се към нас млад мъж. — Какво насам! — Той ми протегна ръка. Представих го на госта. Беше един от младите редактори на окръжния вестник.

— Предлагам ви — обърна се той към мене — един очерк за Берковица. . . Тука става нещо много интересно — дървопреработвателният комбинат с прекрасна продукция на паркет и парен бук се разрасна твърде много. Така е и с импрегнирането на дървения материал и новата филатура, фабриката за мозайка — перспективи! И главното — хората. . . хората. Младият човек пламтеше.

Гостът се бе превърнал цял в слух. Журналистът седна, огледа се и като разбра, че скоро няма да ни донесат кафе, избухна.

— Защо сте седнали тук! . . . Нали имате кола. Да отидем в хотела.

Пред красивия хотел, в още по-красивото „Градище“, ние седяхме онемяли и захласнати в гледката, която се откриваше пред нас.

— Спомням си — внезапно подхвана гостът — описанието на хотел в този град от преди повече от 80 години. Ето: „Берковица. Голямо село, нищо забележително, надписи и цифри по къщата. Часът е 9. . . . Реших да потърся поета, сега председателят на окръжния съд, Вазов. . . Стражари ме заведоха при Вазова, тъкмо заседаваше окръжния съд, членовете в европейски и селски дрехи. . . с Вазов отидохме в хотела и там с него няколко минути говорихме за поезия, литература, новобългарската политика!“ И после по-нататък: „В първия кат се намира стаичка, която има 3—4 крачки по страните. Глинен под, рогозки, два сламенника и върху тях, при главата, куп пъстри възглавници; в глинената слабо белосана стена ниски прозорци, които изпълнят двете страни на стаята, прости стъклени, духа през тях, на тях червено-бели пердета. Нисък дървен, жълто лакиран таван и вред наоколо полици за поставяне на нещата. В стената оджак, топли се отвън. Мангал. . .“

На терасата на хотела излезе голяма група чуждестранни туристи. В двора, под сенчести дървета, се ютеха два огромни бѐжови автобуса. . . Отвътре долитаха звуци на пиано. В ресторанта се готвеха за обед. . .

— Красота! . . . — прошепна гостът и затвори очи.

5. ВРАЦА И . . . ГАРГАТА

— Вие имате предвид популярната поговорка „Във Враца и гарга не каца“? — ме попита гостът, като съвсем, бих казал, невъзпитано разглеждаше бележника ми, върху белия лист на който бях написал заглавието. Така ми се искаше да изругая и дръпна бележника си под носа му, но се овладях. Той забеляза жеста ми и спокойно, усмихнат сложи бележника пред мене.

— Не се сърдете. . . Аз искам да организирам с вас един заговор. Той се състои в следното: как може по-кратко да свършим обема. Страхувам се, че нашият мил домакин отиде да доведе други ръководители от града. Току виж проточил се един обед с тостове, речи, цели три часа. (Приблизително такава е нормата.) А аз искам да видя, да видя и пак да видя. При това — нито пия, пазя разни диети, а и не съм държавник, за да омилостяват сърцето ми, заем не мога да отпусна. . .

Почувствувах се поласкан. Една след друга стените на дебене, прочуване, на официалност и дипломация между нас падаха. Не ще и съмнение моят спътник е крупна и интересна личност. Общуването ми с него е от голяма полза за мене. Каква необятна култура.

— Съгласен. . . Но как?

— Да се престорим на болни.

— Не, това не може да стане. Хората са много мили и не бива да ги разиграваме с преструвки. Гостът ме погледна.

— Хм. . . Преструвки. . . Ето положение, при което спокойно може да се приложи принципа — целта оправдава средствата.

Разговорът ставаше в светлия ресторант на новия хотел на град Враца. . . Тук трябваше да обядваме. Вече близо три часа разглеждахме града, вече е късно — клони към 3 часа след обед. Ние с госта бяхме поседнали в източния ъгъл на ресторанта. Той беше проредял. В срещния ъгъл завършваха обема съветски туристи, недалече почваха да обядват гости от Германската демократична република. На една маса близо до нас две двойки млади хора обядваха; обвити от дима на собствените си

цигари — непрекъснато пушеха. Момичетата бяха с прекалено модерни фризури — небрежно разголени, но някаква хубава интелигентност лъхаше от тях и техните кавалери.

— Навярно учители? — попита събеседникът ми.

— Не... Артисти — с увереност казах аз.

— Артисти? Видели сте, че гостува някакъв театър в града?

— Не... Тук има пълноценен театър с директор, режисьори, артисти и то с висше образование — с някаква малко нахална гордост информирах госта.

Той ме погледна и още веднъж видях онзи хубав, топъл, пълен със задоволство израз в неговите очи, които имаха съвсем младежки вид.

Окуражен продължих:

— В града има и нов театър... нова сграда.

Гостът хвана ръката ми, с което искаше да каже: спри!

— За сега първото, най-общо и същевременно най-осезаемо със своята конкретност заключение, което мога да извлека с думата „ново“, спрегната във всичките ѝ възможни граматически варианти: нов, нова, нови. Новото крещи от всичко във вашата страна. Дори природата — онази принудена и изменяща се през милиони години твърдина и тя крещи: „ново“. Не говоря за пейзажа... Разликата в неговия вид от някогашното лице на България е огромна... колосална, велика!..

Бързо влезе първият секретар, който бе така любезен да ни разведе днес из града — не успяхме да видим градския център и прекъсна въодушевлението на госта.

— Аз предлагам походен обед — каза той, приближавайки се към нас. Ние се спогледахме и едва не прихнахме в смях.

— Имам въпрос към вас — каза гостът, когато той спря до масата, около която седяхме...

— Въпрос?... Много добре — отговори нашият домакин. — Но по-добре да го получа на обедата... Въобще правя още едно предложение: освен походен, обедът да бъде и делови. Моля... — И той ни посочи широк портал със спуснати завеси, пропусна ни да минем, после се отпрати към четворката млади хора, ръкува се с всички, замени няколко думи... Ние го изчакахме пред завесата...

Потопени в мечтан уют, ние започнахме обедата. Към нас се присъединиха още трима души, които ни бяха представени от секретаря.

— Вашият въпрос... слушам...

— От нашето кратко общуване с вас — поде гостът, — ние се убедихме, че вие притежавате всички качества на н о в (тук той ме погледна и се засмя) човек. Това добре... Но как сте добили качеството да отгатват мислите на хората...

— Много просто — щом притежавам, както сам твърдите, всички качества на нов човек, значи трябва да имам и тази способност. Учуди ме ловкостта, с която секретарят пое репликата. Не се смути. На шегата с още по-добра шегата.

— А вие как уловихте тези качества? — мина в атака секретарят.

— Много просто, току-що бяхме разменили мисли с моя нов приятел и обмисляхме как да проведем заговора за един кратък обед, и вие влязохте с предложения, които унищожиха заговора, още преди да се е родил. Насядахме около масата. Жителите!

Гостът и тук приложи познатата вече негова схема и научна точност. Равносметката показва, че жителите на Враца за 54 години са пораснали

с 4 987, а за осемнайсетте последни години с 5 812. Сега градът има 32 394 жители.

— Кое е новото в окръга и града? — съвсем пряко се обърна гостът към нашия домакин. (Обедът се сервираше с необикновена бързина.)

— Промислените обекти. Крупните промишлени обекти — Циментовият завод, който носи името на Вилхелм Пик (гостът ме погледна, сякаш искаше да му помогна в нещо), който произведе миналата година половин милиона тона цимент. Заводът се намира при село Бели извор и с кулите си съперничи с Балкана.

Букьовци — село близо до Дунава. Огромен завод-комбинат за целулоза и хартия. Суровина — слама! В града се разгъна на 200 декара текстилен комбинат.

Гостът избърса лицето си. Донесоха второто.

— Новото в нашия окръг — продължи с някаква дълбока вътешна убеденост секретарят — е бързото развитие на машиностроенето.

Гостът изгърва лъжицата си. Той дигна глава и погледна събеседника си, после изгледа и останалите. Те атакуваха масата.

— Ма-ши-но-стро-е-не! . . . — сричкоразделно повтори той и глухо на себе си промълви: — удивително. . . невероятно.

— У нас работи чугунолеарен завод с производство 80 000 тона отливки на година; в Кнежа има завод за механизми; в Оряхово — завод за болтове втулки.

— Това е старото Ряхово? — уточни гостът.

— Да. . . Но от старото малко е останало — побърза да изясни един от участниците в обела. (Оказа се, че той е от този край.)

— В Бяла Слатина — изреждаше секретарят — завод за спирални системи.

Домакинът спря.

— Текстилната промишленост! — подсказаха му.

— Да. . . в града има копринена фабрика „Йордан Лютибродски“, текстилната фабрика „Бахова“ — Мездра с 200 стана и производство 10 000 000 метра, фабрика „9-ти септември“, също текстилна. . .

— Какво става с Елисейна? — прекъсна го гостът.

Погледнахме го с изненада.

— Бързо разраства. . . От предприятие с 250 работници в миналото, работниците му нараснаха на 3 000 души. Въобще броят на работниците в окръга расте неимоверно бързо. От 1 200 души през 1944 година — тяхното число днес е 17 000.

— Земеделието? Окръгът се смяташе за земеделски.

Гостът довършваше обела си.

— И тук революцията върши своето — избърза младият рус мъж, който седеше срещу мене. Секретарят му кимна с глава и той продължи:

— Дървеното рало и плуг са заменени напълно с трактора, 2 000 трактори работят земята на окръга; сърпът е заменен с комбайни — вече са над 300; 520 камиони обслужват земеделските работници. Две напоителни системи оросяват обработваемата земя.

Младият мъж снизи тон и спря. Може би му се стори, че твърде поетично заговори.

Настъпи пауза. . . Това са онези паузи, които понякога повече говорят от най-яркото слово.

— Перспективата? — наруших паузата аз.

Как светнаха лицата на нашите сътрапезници. Гостът се залюля, после съвсем спокойно се засмя. Засмяхме се и ние — останалите.

— С такъв рефлекс говорим ние за перспективите — каза секретарят. — Скоро у нас ще започне да се строи най-големият азотно-торов завод на суровината на Чудото при Чирен. . . — Той замълча, после някак вгълбено в себе си продължи: — Преди известно време ни гостуваха писатели... Много добре. Ние всички им завиждаме. Защо не можем да пишем! . . . Какви работи стават — колко интересни промени. . .

Гостът стана под влиянието на една необяснима възбуда. Той се разтърпка на място. После, сякаш да прикрие възбудата си, попита:

— А културният живот?

— По това ще кажем нещо при обхождането на центъра.

Тръгнахме.

— Някога, през последните години, във вашия град е имало голяма ученическа стачка. . . Въобще Враца го зная от литературата като град с будно и бунтарско население.

— Главният център на Септемврийското въстание от 1923 година — побързах да прибавя аз, продължавайки по този начин нашият разговор за въстанието.

— В окръга действуваха през време на последната война три партизански отряда с имената на Гаврил Генов, дядо Вълко и Георги Бенковски.

И този път гостът отново изпадна в някакво трудно положение, както бях забелязал и друг път, когато се говори за събития от новата ни история.

С особено възхищение той съзерцаваше театралната сграда. Даже отиде и попила тухлите с ръка. Оригиналната архитектура, опитът да се вплете в нея нещо от българското национално строително изкуство изглеждаше му харесва и го възхищаваше.

Домакините се възползуваха от неговия интерес и го осведомиха, че в окръга има 50 000 учащи се, че 77 кина работят, че има библиотеки, музей. . .

Когато тръгнахме към площада, той се наведе до ухото ми и сияющ прошепна:

— Чудеса!

Бяхме вече пред паметника на Христо Ботев!

Гостът остана като вцепенен.

— Ботев! Ботев! . . .

Някакъв поток от спомени нахлуваше в съзнанието му.

— Това е негова България! — озарен от някакво прояснение шепнеше той.

На площада кацна ято гълъби.

— Гарга — не, но гълъби — да! — прошепна той и ме хвана под ръка.

Към мен се приближи старият гимназиален учител, сега пенсионер, който с такава любов ми разказа за миналото на града и шепнешком ме попита:

— Това не е ли Иречек?

Аз го погледнах и не му отговорих.

След малко отново бяхме на път!